

PAPER DETAILS

TITLE: Göçlerin Son Dönem Arap Edebiyatına ve Görsel Sanatlara Yansimaları

AUTHORS: Ramazan KAZAN,Pakize DABAN

PAGES: 29-47

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/606721>

Göçlerin Son Dönem Arap Edebiyatına ve Görsel Sanatlara Yansımaları

Migrations and Its Implications for Late Arabic Literature and Visual Arts

Prof. Dr. Ramazan KAZAN¹, Öğr. Gör. Pakize DABAN²

Abstract

Değişik nedenlerle yapılan göçlerin, toplum hayatının birçok alanına olduğu gibi Arap edebiyatına ve görsel sanatlara da yansımaları olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki sıkıntılardan dolayı Irak, Suriye, Lübnan'dan ayrılan, Filistin'den sürülen ve göç eden insanlar, çektikleri acıları, kendi vatanlarına olan sevgi ve özlemlerini dile getirmişlerdir. İşte bu şartlar Arap edebiyatında konu bakımından yeni bir tür ve akım olan mehcer edebiyatını doğurmuştur. Dışarıya göç eden bu insanlar gazeteler, dergiler, kitaplar ve divanlar/şiir kitapları yayımlamaya başlamışlardır. Böylece serbest şiir ve öykü alanında oldukça güzel edebî ürünler ortaya koyan ve makaleler kaleme alan yeni edebiyatçılar ortaya çıkmıştır. Bu makalede göçlerin son dönem Arap edebiyatına ve görsel sanatlara yansımaları, işgallere ve manda yönetimlerine karşı tepkileri, göçmenlerin memleketlerine özlemleri ve iç dünyaları bazı edebî örneklerle ve tablolarla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, mehcer, göç, görsel sanatlar

Özet

Migrations made for different reasons are also reflected in Arabic literature and visual arts, as in many areas of community life. Especially the people who were driven from Iraq, Syria, Lebanon, Palestine because of the troubles before and after World War I, expressed the pain and suffering, their love and aspirations for their homeland. These conditions gave rise to a new kind and current of literature named as mehjer literature in terms of subject in Arabic literature. Those people who migrated abroad started publishing newspapers, magazines, books and poetry books. Thus, in the field of free poetry and short stories, there emerged new literary writers who have produced quite beautiful literary products. In this article, reflections of migrations to Arab literature in the last period and visual arts, reactions against occupations and mandate administrations, migrants' longing for their country and inner worlds will be studied with some literary examples.

Key Words: Arabic literature, mehjer, migration, visual arts

Giriş

Bu makale, bir konunun değişik ilim dallarından hareketle incelenmesi şeklinde ifade edilen multidisipliner çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle göçlerin, iki farklı sanat

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ramazankazan@sdu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3103-111X>

² Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, pakizedaban@sdu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3131-7073>

dalı olan son dönem Arap edebiyatına ve görsel sanatlara yansımaları örneklerle ele alınmıştır. Dolayısıyla iki sanat dalı açısından ortak nokta, göçler ve etkilerinin yansımaları olduğu ifade edilebilir. Böylece aynı konu iki ayrı sanat dalından hareketle ele alınmaya çalışılmıştır.

Arapçada göç, hicret kelimesi ile ifade edilmektedir. Hicret, (هجر) fiilinden türemiş bir isim olup, sözlükte “bir yerden başka bir yere çıkma, uzaklaşma, terk etme, göç etme, ilgisini kesme” (İbn Manzûr, 1994: VI, 250-251; el-Fîrûzâbâdî, 1995: 446) anlamına gelir. Kısaca hicret/göç insanın, vatanında can, ırz/namus ve mal güvenliğinin kalmaması veya güç ve zorla çıkarılıp can güvenliğinin bulunduğu başka yerlere intikaline denir. Bu intikal, zor hayat şartlarından da kaynaklanabilir.

Muhacir kelimesinin türediği (هاجر) fiilinin mastarı, “bedevinin, yaşadığı vahadan şehre intikal etmesi ve göç etmek” anlamına gelir. Nitekim yaşadığı diyarı terk edip başka yere göç eden kişi için (هاجر الرجل) ifadesi kullanılır. (هاجر) fiilinin ismi faili olan (المهاجر)/muhacir ise, göçmen manasına olup, yaşadığı yeri terk eden bedevi, şehirli veya başka belde de oturan kişi demektir. Bunlar evlerini, yaşadıkları memleketlerini terk edip, ehlinin ve malının bulunmadığı yere malsız, parasız, pulsuz, eşyasız göç eden insanlardır. Nitekim bu bağlamda Hz. Peygamber (sav) ile Mekke’den Medine’ye göç edenlere “muhacir” denilmiştir. (İbn Manzûr, 1994: VI, 251)

Önce göçlerin Arap edebiyatına yansımalarına sonra da son dönem Türk görsel sanatlarına yansımalarına kısaca değinilecektir.

1. Göçler ve Arap Edebiyatına Yansımaları³

Tarih boyunca pek çok nedenlerle göçler olduğu bilinmektedir. İslam tarihinde de ilk hicret hareketi, müşriklerin işkence ve ambargoları nedeniyle Risalet’in beşinci yılında önce Habeşistan’a, 622 yılında Medine’ye olmuştur. Ashap, Allah ve Resulü uğruna her şeylerini özellikle de evlerini, mallarını geride bırakarak Medine’de yeni bir toplum ve devlet oluşturdular.

Pek çok nedenlerden dolayı göçler devam etmekle beraber özellikle Orta Doğu’da Osmanlı Devletinin otoritesinin zayıflamasıyla İngiltere ve Fransa’nın buraları işgal etmeye başlamalarıyla yeni bir döneme girilmiş oldu. Bölgede İsrail devletini kurdurma planlarıyla göç hareketleri de kendini göstermiş oldu.

1860 yılında ortaya çıkan Dürzî-Mârûnî çatışmalarından sonra, Orta Doğu’dan özellikle Lübnan, Suriye ve Ürdün’den ilk göçler başlamış oldu.(Yazıcı, 2002: 13) Bu göçler Lübnan ve Suriye’den önce Mısır’a daha sonra Kuzey Amerika ve Avustralya’ya başladı. Kuzey Amerika’dan da yirmi yıl sonra Güney Amerika’ya oldu. Göçmenlerin vardıkları ülkelerde yaptıkları ilk iş, buluşmak ve bir araya gelmek için toplanma merkezleri açmak idi. Bundan sonra şehirlere, mahallelere ve diğer köylere yerleştiler. (Sâbir, 1993: 14) Amerika’da yaşayan Mehcer edebiyatçılarından başta Lübnanlı şair Mihâil Nuayme olmak üzere 1920 yılında “er-

³ Daha önce Ramazan Kazan tarafından “Geçmişten Günümüze Göç III, Canik Belediyesi, Samsun, 2017” adlı Uluslararası sempozyumunda sunulan “Arap Edebiyatında Göçler Sonucu Doğan Mehcer/Göç Edebiyatı ve Göçler” bildirisinde yer alan az sayıda malumata, konu yakınlığı arzemesi nedeniyle ve önemine binaen burada da değinilmiştir.

Râbitat'ul-Kalemiyye/yazarlar birliği" derneği etrafında bir araya geldiler. (Yazıcı, 2002:107-116)

Diğer taraftan 1948-49 Arap- İsrail savaşı günümüze kadar devam edecek olan mülteciler yani "Filistin mültecileri" problemini ortaya çıkarmıştır. Bu savaşın sonunda yüzbinlerce Filistinli yerlerini yurtlarını terk ederek, ya komşu Arap ülkelerine veya Filistin'in Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelere sığınmışlardır. Bazı Yahudi kaynakları, mülteci sayısını 633 binden fazla olamayacağını ileri sürerken, Filistin uzlaştırma komisyonu bu sayının 900 bin ile bir milyon arasında olduğunu raporunda açıklamıştır.(Armaoğlu, 1994:107-108) Mülteci sayısı 1965 yılında 1.300 117'ye çıkmıştır. Bu arada ilk defa mültecilere yardım teşkilatı/(UNRWA), BM tarafından birinci Arap-İsrail savaşından sonra 1948 yılında kurulmuştur. Mülteci sıkıntısı, 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sonucunda İsrail'in Kudüs dâhil pek çok yeri işgaliyle tekrar ortaya çıkmıştır. Böylece var olan mülteci sayısına 350.000-400.000 kişi daha katılmış oldu. (Armaoğlu, 1994:265-267)

Bu olaylardan sonra Irak, Suriye, Lübnan'dan kaçan, Filistin'den sürülen insanlar, çektikleri zulümleri, kendi vatanlarına, şehir, kasaba ve köylerine olan sevgi, hasret ve özlemlerini, gariplik ve yalnızlık hislerini unutmadılar. Yine şark insanı ve dillerinin Arapça olduğunun, medeniyetlerinin ve onun varisi olduklarının farkında idiler. İşte bu konum ve şartlar son dönem Arap edebiyatında konu bakımından yeni bir tür ve akım olan mehcer edebiyatını (Sâbir, 1993: 6-7) doğurdu.

Muhacir edebiyatçıları, göç ettikleri yerlerde büyük bir başarıya imza attılar. Özellikle yaşadıkları Amerika'da vatanlarına olan özlemlerini, gariplik ve yalnızlık hislerini vs. konu alan başta gazeteler, dergiler, kitaplar ve divanlar/şiir kitapları yayımlamaya başladılar. Böylece serbest şiir ve öykü alanında oldukça güzel edebî ürünler ortaya koyan ve makaleler kaleme alan yeni edebiyatçıları ortaya çıktı. (Sâbir, 1993: 13-14; Nazmî, trs: 596)

Amerika'ya ilk gidenler ve vatan edinenlerden birisi olan Nesîb Arîda, garipliğini, dostlarından uzak kalışını kasidesinde şöyle dile getirir:

غريباً من بلاد الشرق جنْتُ *** بعيداً عن حمى الأجداء عشتُ
نَحْتُ أميركا وطناً عزيزاً *** فكانت لي فأحسن ما اتخذتُ

Doğu ülkelerinden bir gariban olarak geldim. Dostların himayesinden uzak yaşadım.

Amerika'yı aziz bir vatan edindim. Orayı ne güzel vatan edindim. (Sâbir, 1993: 13)

İfade edelim ki, muhacirler vatansız olmanın hüznü ile ona olan özlem, bulundukları ülkelerde çektikleri yalnızlık ve gariplik hisleriyle yüklüdür. Bu nedenle her türlü olumsuzlukları, duygu ve düşünceleri edebi türlerle dile getirme, onlar arasında diğer insanlara oranla, daha fazla kendini göstermektedir. Ayrıca göçler, göçler esnasında ve sonrasında yaşanan sıkıntılar, vatan hasreti gibi duygular ve Filistin dramı son dönem Arap edebiyatının en çok işlenen konuları arasına girmiştir.

İlyâ Ebumazi, Nesîb Arîda, Mihâil Nuayme, Cubran Halil Cubrân, Emîn er-Rîhânî Mahmud Dervîş, Bedr Şakir es-Seyyâb, Rahbânî kardeşler gibi edebiyatçıları şiirleriyle

vatanlarına, şehir ve köylerine olan özlem ve duygularını dile getirmişlerdir. Yine Filistinli edebiyatçı Gassân Kenefânî, yazdığı hikâye ve romanlarıyla insanların çektikleri acıları, muhacir olarak yaşadıkları sıkıntıları, ülkesine dönüşün nasıl gerçekleşeceğini roman ve hikâyeleriyle gündeme taşımıştır. Sadece muhacir edebiyatçılar değil, bazı batılı yazarlar da özellikle Filistin'in işgali, halkına yapılan zulümleri, sürgünleri, göçleri ve yaşanan olayları ele alan kitap ve romanlar yazmışlardır. *Limon Ağacı* adlı kitabıyla Sandy Tolan sadece bunlardan birisidir.

2016 yılının son ayında yoğunlaşan Suriye ve Irak'tan kaynaklanan göç dalgaları ifade edilmeden geçilemeyecek bir gerçektir. Emperyalist ülkelerin çıkarttıkları kargaşa, savaş ve destekledikleri yerel güçler nedeniyle bu göç dalgasının en büyük hedefi, sınır komşuları Türkiye olmuştur. 2016 yılının Kasım, Aralık aylarında başlayan Halep'in Rusya ve İran destekli rejim güçleri tarafından kuşatılması, günlerce havadan bombardımana tutulması, çoluk çocuk demeden hunharca insanların katledilmesi daha sonra işgal edilmesi, burada yaşayan insanların göçlerine bile izin verilmemesi ayrı bir insanlık dramıdır. Özellikle Türkiye'nin yaptığı diplomatik çabalarla, masum insanlar ancak göç etmekle canlarını kurtarabilmişlerdir.

Henüz Suriye ve Irak mahreçli olan mültecilerin vatan hasreti ve geri dönüş özlemleri, duygu ve düşünceleri hikâyeye, romanlara dönüşüp kitaplaşmadığı için, sadece çekilen acılar, yaşanan sıkıntılar sözlü ve görsel olarak aktarılmaktadır. Bu bağlamda yakın tarihte Orta Doğu'da gerçekleşen göçler ve Filistin dramı, edebiyat alanında gereken önemi, ilgi ve alakayı gördüğü ve değişik edebî türlerde pek çok eserin ortaya çıktığı söylenebilir. Şimdi göçler ve edebiyata yansımalarını, işgal ve manda yönetimlerine karşı tepki niteliğindeki edebî metinlerden bir kısmından başlamak üzere, ele almak yerinde olacaktır.

1.1. İşgallere ve Manda Yönetimlerine Karşı Tepkiler

I. Dünya Savaşı'yla birlikte İngilizler Irak'a asker çıkardılar. Osmanlılar ile süren savaşlar sonucunda 1914 de Basra, 1917 yılında Bağdat, 1918 yılında da Kerkük'e kadar olan bölge, İngilizlerin kontrolüne geçti. Irak'ın tamamı 1920 yılında Milletler Cemiyeti tarafından İngilizlerin mandası altına sokuldu. Bu ise yaygın bir halk direnişiyle karşılandı. İngilizler, isyanları bastırmış ancak bunun maliyeti yüksek ve sürdürülmesi de çok zor olmuştu. Bu sebeple bir ittifak sistemiyle Irak'a iç işlerinde sınırlı bir bağımsızlık verdiler. Ancak bu sistem, yerel siyasi liderler ile İngilizler arasında hep çatışma kaynağı olarak kaldı. İngilizler, fazla masrafa girmeden Irak nüfusunun geniş kesimi tarafından kabul edilebilecek olan Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ı 1921 yılında ülkeye getirdi ve referandumla krallığını onaylattı. 1922 ve 1930 yıllarındaki antlaşma hükümlerine göre iki yıl içinde Irak bağımsız olacak ancak İngiltere askeri ve güvenlik imtiyazlarını koruyacak, 75 yıllık petrol imtiyaz hakkı ve daha pek çok alandaki çıkarları korunmaya devam edilecekti. (William, 2004:217-238; Şirin,2010: 113-115; Hartman, 1987: VI, 674-679)

Yine İngilizler, Remo konferansı ile Filistin'i 1920'de mandası altına almışlardı. 1920-1948 manda yönetimi sırasında bu bölgedeki gelişmelere karşı tepkiler ve alınan tavırlar Ortadoğu'da ve bütün dünyada yankı bulmuş, beş savaş, iki milyona yakın mülteci ortaya çıkarmıştı. (William, 2004:265-266) Yaklaşık 29 yıl süren sömürgeleikten sonra 1947 Eylül ayında İngilizler, BM'nin kararını beklemeden 15 Mayıs 1948 yılında Filistin mandasının sona ereceğini bildirdi. Bu ayrılıştan birkaç saat sonra da Yahudiler, İsrail devletinin bağımsızlığı ilan etti. Yeni devlet ABD ve Rusya tarafından derhal tanındı. (William, 2004:295)

Bu işgal yılları hakkında dönemin Arap Edebiyatçısı Şevki Dayf şöyle bir tespitte bulunur: Modern çağda sosyal ve siyasi işlerimizi tefekkür etmeye başladık. Bizimle beraber şairlerimiz de hayatımızda yaygın olan eksiklikleri düşünmeye başladılar. Böylece şiir, kendine has kalıplarından sıyrıldı. Yeni siyasi ve sosyal alanlarda yüzmeye başladı. Şairler Avrupalıların, Arapların siyasî hukukunu, hürriyet ve şerefle ilgili hiçbir şeylerini tanımadıklarını gördüler. Sonra da Arap dünyasının doğu ve batısında yaşayan halkların hür, onurlu, şerefli hayat hakkının olduğunu seslendirmeye başladılar. (Dayf, 1959:60) Bedr Şakir es-Seyyab'ın da aralarında bulunduğu dönemin şairlerinden bir bölümü, İngilizlerin mandacı ve sömürgeci siyasetine başkaldırdılar. Bu bağlamda Iraklı edebiyatçı Bedr Şakir es-Seyyab, *Yağmurun Türküsü* adlı şiirinde, Orta Doğu halkının, topraklarının verimine rağmen açlık ve sefalet içerisinde yaşadığını edebi bir şekilde şöyle dile getirdi:

وَمُنْذُ أَنْ كُنَّا صِغَارًا ، كَانَتْ السَّمَاءُ

تَعِيمُ فِي السَّيْنَاءِ

وَيَهْطُلُ الْمَطَرُ ،

وَكُلَّ عَامٍ - حِينَ يُعْشِبُ النَّوَى - جُوعٌ

مَا مَرَّ عَامٌ وَالْعِرَاقُ لَيْسَ فِيهِ جُوعٌ

Küçüklüğümüzden beri sema,

Kışları bulutluydu,

Yağmur bol yağırdı.

Her yıl -toprak yeşerdiğinde- açlık çekerdik.

Irak'ın aç olmadığı, bir yıl geçmezdi.

فِي الْعِرَاقِ جُوعٌ

وَيَنْثُرُ الْغَلَالَ فِيهِ مَوْسِمُ الْحَصَادِ

لَتَشْبَعَ الْغُرَبَانُ وَالْجُرَادُ

Irakta açlık var.

Hasat mevsimi, orada mahsulünü saçar,

Nihayet kargalar ve çekirgeler doysun diye. (Bedr, 1960:474-781)

Şair her türlü bitki ve ağacın ürün vermesinin en temel kaynağı olan yağmurun bol yağdığını, ülkesinin her türlü zenginliğe sahip olduğunu belirtir. Ancak bu mahsul ve zenginlikle karga ve çekirgelerin doyduğunu ifade ederken, *kargalar ve çekirgeler*, “hazıra

konan, bir yeri veya yiyeceği istila eden ve zarar veren” den (Kazan, 2015:69) yani emperyalist İngiltere’den kinayedir.

Şevki Dayf’ın ifade ettiği üzere, başta Bedr Şâkir es-Seyyâb olmak üzere edebiyatçılardan idealist olanları, “...kendisi için değil, vatanı için yaşadı. Gözünü, tüm insanlığın yaşadığı üstün ideale diktiler.” (Dayf, 1959: 62) Özellikle “İraklı şairlerin çoğu, konu olarak kendi görüş alanlarına giren iç ve dış politikanın günlük meselelerini tercih ettiler.” (Jacob, 2002:71) Böylece hâkimiyetlerini şöyle veya böyle ellerinde tutan, İngilizlere karşı serbest vezinle yazdıkları şiirlerinde düşüncelerini ortaya koyup, halk arasında zihinsel bir uyanışın kıvılcımını ateşlediler. Bu durumu şair ve edebiyatçı Bedr Şâkir es-Seyyâb *Yağmurun Türküsü* adlı şiirinde sembollerle aktarır.

Şair, (مطر)/yağmur kelimesini hakiki manasının yanında “veren, hibe eden, işgalci, gözyaşı, hüznün kaynağı, insanın emeli, ümidi ve gülümsemesi, bolluk, bereket” gibi farklı anlamlarda tekrarlamıştır. Şiirde şairin sevgilisi, vatanıdır. Ama şiirin yazıldığı dönemde vatanın, içine düştüğü sıkıntıları vardır. Fakat Bedr Şâkir es-Seyyâb’ın vatanının bu sıkıntılardan kurtulacağına inancı tamdır.

1.2. Muhacirlerin Yaşadığı Sıkıntılar

XX. Asrın en önemli göçlerini yaşayan Filistinlilerin çektiği sıkıntıları, Filistinlileri göçmen ve mülteci/sığınmacı durumuna sokan İsrail Hayfa üniversitesi öğretim üyesi olan ve kendisini hümanist olarak tanımlayan Prof. Dr. Ilan Pappé’den dinleyelim. 1948 İsrail-Arap savaşı sonucunda kendi topraklarından zorla sürülen Filistinliler, BM’nin bağışlarına bağımlı olarak ve günün birinde vatanlarına geri dönebilme umuduyla yaşayan, birer dilenci konumuna düşmüşlerdi. Bununla birlikte en ağır bedeli kamplarda yaşayan mülteciler ödüyordu. Ülkelerine geri dönmeleri konusunda destek sağlamayı vadeden Mültecilere Yardım Teşkilatı/ UNRWA, bu vadini ve aynı zamanda uluslararası hukukun onlara tanıdığı hakları, koruma vadini de yerine getiremedi.(İlan, 2007:196-197)

Ürdün ülkeye gelen mültecilere Lübnan ve Suriye’den daha iyi davranan bir ülke idi. Lübnan hükümeti en baştan beri mültecilere karşı, baskı ve dışlama siyaseti uyguluyordu. Körfez ülkeleri mültecilere daha uygun şartlar sunabiliyordu. Ancak bu ülkelerde kalınabilmesi için, kişinin daimi bir işi bulunması gerekiyordu. (İlan, 2007:199-201)

İsrail’in acımasız tavrını ve Filistinlileri sürgüne göndermesini Filistin’in adeta ulusal şairi olan meşhur Mahmud Derviş, “أنا يوسف يا أبي/Ben Yusuf Ey Babam!” adlı şiirinde dile getirir. Şiirde Hz. Yakup’un diğer oğullarının Hz. Yusuf’u kıskanmaları, dışlamaları, eziyetleri, elindeki varlığına göz dikmeleri ve mazlum oluşuna telmihte bulunup, onunla Filistin halkını sembolize eder. Yine Hz. Yusuf’un kıskançlık sonucunda çektiği sıkıntıları ve hüznüleri, Filistin halkının çektiği sıkıntılarla sembolize eder. Yahudi’nin Filistin halkına reva gördüğü insanlık dışı muameleleri Yusuf’un dilinden aktararak ülkesinin İsrail tarafından işgal edilerek sömürüldüğünü dile getirir. Çözüm mercii olarak babası Yakup’u gösterir. Ancak babasının yerini tutacak güçlü, adaletli bir otorite bulamaz. Şiir şöyledir:

أنا يوسف يا أبي/Ben, Yusuf Ey Babam!

Ben, Yusuf’um ey babam!

*Ey babam, kardeşlerim beni sevmiyor,
Aralarında beni istemiyorlar ey babam!
Bana düşmanlık ediyor, taş ve laf atıyorlar,
Beni methetmek için ölmemi istiyorlar.
Ben girmeyeyim diye senin evinin kapısını kilitliyorlar,
Beni tarladan kovdular,
Üzümümü zehirlediler ey babam!
Oyuncağımı parçaladılar ey babam!
Meltem, esip saçımı okşayınca,
Hasetlik ettiler, bana ve sana hiddetlendiler,
Ben onlara ne yaptım? Ey babam!
Kelebekler omuzlarıma kondu,
Başaklar bana doğru meyletti,
İki avucuma kuş kondu,
Ben ne yaptım? Ey baba!
Niçin bana “Yusuf diye” ad koydun?
Onlar beni karanlık kuyuya attılar, kurdu suçladılar;
Kurt, kardeşlerimden daha merhametli.
(Ey) Baba!*

“Bana on bir yıldız, güneş ve ayın secde ettiğini gördüm”

Deyince, onlardan birisini mi öldürmüştüm?(Dervîş, 1994:II,359)

Şair, Yusuf’un tarladan kovulması, üzümünün zehirlenmesi, oyuncağının parçalanmasıyla Filistinli’ye Yahudi’nin yaptığı zulmü sembolize eder. Kelebeklerin Yusuf’un omuzlarına konması, başakların ona doğru meyletmesi; Filistin toprağının verimli olmasından kinayedir. Hz. Yakup’un diğer oğulları ise Yahudi İsrail’i sembolize eder. Kardeşlerinin onu karanlık kuyuya atıp, babalarına dönünce kurt yedi diyerek kurdu suçlamalarını, Filistinliye yapılan işkenceleri aç kurtların bile yapmayacağını, kurdun bile kardeşlerinden/yani İsrail’den daha merhametli olduğuna dikkat çeker.

Diğer taraftan Şair Bedr Şakir es-Seyyâb göçmen olarak evlerini, diyarlarını terk etmek zorunda kaldıkları gece, döktükleri gözyaşlarını kınanmaktan korktukları için, yağmur damlası olarak gizlediğini şöyle dile getirir:

وَكَمْ دَرَفْنَا لَيْلَةَ الرَّجِيلِ ، مِنْ دُمُوعٍ

ثُمَّ اغْتَلَّلْنَا - خَوْفٌ أَنْ نَلَامَ - بِالْمِطَرِ ... مِطَرٍ ... مِطَرٍ...

(Irak'ı) terk etmek zorunda kaldığımız gece, çok gözyaşı döktük.

Sonra kınanmaktan korktuğumuz için, yağmuru neden gösterip (onlar gözyaşı değil de), Yağmur...Yağmur dedik.

Yine Şair Bedr Şakir es-Seyyâb göçmenlerin kaçış noktası olan Haliç'e/Basra körfezine, yani denize, incisine, istiridye kabuğuna ve göçmenlerin ülkesinden kaçarken ölümüne vesile olması nedeniyle, bağırır. Dolayısıyla Haliç acımasızdır. Hüznün kaynağıdır.

Haliç'e bağırıyorum:

“Ey Haliç, ey inci, deniz kabuğu ve ölüm veren Haliç”

Ölüme sürüklenen göçmen ve mültecilerin körfezin suları ve kötü hava şartlarıyla mücadelesini de yıllar önce şöyle dile getirir:

Duyar gibiyim, yelkenler ve küreklerle,

Haliç'in fırtınasıyla ve şimşeklerle

Boğuşan muhacirlerin:

Yağmur...Yağmur...Yağmur... diye türkü söylediklerini. (Bedr, 1960: 780-781)

Gassan Kenefânî Filistinlilerin muhacir olarak çektikleri sıkıntıları “*Ricâhun fî'ş-Şems/Güneşteki Adamlar* ve *Ma Tebekkâ Lekum//Sizin İçin Geriye Kalanlar*” adlı romanlarında gündeme taşımıştır.

“*Ricâhun fî'ş-Şems/Güneşteki Adamlar* adlı romanda işgal sonrası Filistin'den Irak'a gelen, fakat umduğunu bulamayan, iş bulabilmek için bir kamyon şoförü ile anlaşıp gizlice Kuveyt'e geçmek isterken gümrük işlemlerinin uzaması üzerine saklandıkları bagajda havasızlık ve sıcaktan ölen üç kişinin öyküleri anlatılır. “*Mâ Tebekkâ Lekum*”, “*Ricâhun fî'ş-Şems*” romanının bittiği yerden devam eder. (Kazan, 2008:174) *İşkâliyyetu'l-Mevt fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye ve'l-Garbiyye* adlı eserinde Arap romanında ölüm ve ölüm problemini ele alan Ahmed ez-Zu'bî, “Ülke Dışı Politik Nedenlerle Ölüm ve Ölüm Problemi” alt başlığında tahlillerini yaptığı romanların tamamı İsrail'in, Filistinlilere karşı uyguladığı işkence, sürgün, zulüm, ölüm, yıkım ve boğuşmaları konu alır.(ez-Zu'bî, 1994: 81 vd.) Böylece vatanından sürülen ve göçmen durumuna düşen insanların ölümle nasıl yüz yüze geldiklerini gözler önüne sermiş olur.

1.3. Göçmenlerin Memleketlerine Özlemleri

Önce cahiliyede sevgilinin terk edip gittiği evine, yaşadığı diyarına olan özlemle şiire başlamanın bir adet halini aldığına kısaca dikkat çekerek konuya girmek ve sonrasında göçmenlerin vatanlarına özlemlerine değinmek isabetli olacaktır.

Arap cahiliye şiirinde şair, sevgilinin göç edip terk ettiği yerlere de özlem duymuş ve ağlamıştır. “Şair, geleneksel Arap kaside tarzında sevgilisinin hatırasını zikrettiği “nesîb” adı verilen, romantik bir başlangıç teşkil eden, kısa bir pasaj ile şiirine başlar. Burada sevgilinin terk ettiği diyar, ortakalan kalıntılar ve izlerden bahsedilir. Bunu ilk defa icat ederek kullananın, İmru’u’l-Kays(545) olduğu söylenir. Ondan sonra gelen Tarafa, Zuheyr, Lebîd, Antera b. Şeddâd, el-Hâris b. Hillize gibi şairlerin büyük bir kısmı bu hususta onu taklit etmişlerdir.”(Ceviz, 2004: 25) İmru’u’l-Kays(545) sevgilisinin terk ettiği yurdunun hatırasına şöyle ağlar:

فَمَا تَبَاكَ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ *** بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَخَوْمَلٍ

Durun, sevgilinin hatıralarına ve ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktı’l-Livâ’da bulunan evinin hatırasına ağlayalım. (Zevzenî, 1993: 13, Beyt,1)

Göçmenlerden özellikle de Filistinli olanların işgal altındaki vatanlarına, evlerine özlemleriyle konuya devam edelim. 1967 savaşıdan hemen sonra yani haziran ayında İsrail, Filistinli göçmenlere kısa süreliğine eski yurtları ve evlerini ziyaret etmek için izin verdi. Bu savaşın kesin galibi olan İsrail, adeta kendisinin gücünü göstermek için böyle bir yola başvurmuştu. Göçmenler ise yurt ve evlerine olan özlemlerini gidermek için yollara düşmüşlerdi. Evlerini terk etmelerinin üzerinden takriben yirmi yıl geçmişti. İşte bu özlem ve ziyaret odaklı iki romandan biri Gassân Kenefânî’nin *Hayfa’ya Dönüş* romanı, diğeri ise Sady Tolan’ın *The Lemon Tree/Limon Ağacı*’dır. Ziyaret esnasında Avrupa’dan getirilmiş Yahudi ailelerinin evlerinde iskân etmeleri, o esnada karşılaştıkları duygu dolu anların, hatıraların tazelenmesi ve mekânların, eşyaların, eski sahipleri üzerinde ortaya çıkardığı etki bakımından, her iki roman benzerlik arz etmektedir.

(عائد إلى حيفا)/*Hayfa’ya Dönüş* romanı, aniden İsrail güçlerinin acımasızca Hayfa’ya saldırması, sokakta yakaladığı sivil insanları Hayfa limanında toplayıp, gemilerle uzaklaştırmasını konu edinir. Yine bu romanda beşikte uyuyan çocuğunu bırakarak dışarı adımı atmasıyla, bebeğine bir daha dönmesine imkân verilmeden, gemilerle Hayfa’dan sürülen annenin, yirmi yıllık özlemi dramatik bir şekilde anlatılır. Zira beşikte bıraktıkları yirmi yaşına gelmiş bebeklerinin Haldun olan adı, “Dof” olmuş Yahudi geleneklerine göre yetiştirilmişti.

Evini ziyareti esnasında masasındaki teleklerden ikisinin eksik olduğunu evde oturan Yahudi kadına soran romanın başkahramanı *Sait’e* verilen cevapta, çocuklarının adının değişmesi ve esas ana-babasının şaşkınlığı romanda şöyle aktarılır:

-Sözünü ettiğiniz iki telek nereye gitti bilmiyorum. Bunu hatırlayamayacağım. Belki “Dof” küçükken oynamış ve kaybetmiştir.

-Dof mu? Deyip dona kaldılar. Sanki yer, o ikisini yukarı fırlatmıştı. İkisi strese girdi ve kadına doğru bakmaya başladıklarında, O şöyle dedi:

-Evet, “Dof”, eskiden ismi neydi bilmiyorum. Bu durum senin için önemliyse, o sana çok benziyor. (Gassân, 1988: 35-36)

Sady Tolan’un *The Lemon Tree/Limon Ağacı* adlı romanı, 1967 yazında Altı Gün Savaşı’nın hemen ardında adları Beşir, Yasir ve Gıya olan üç Filistinli Arap gencinin yirmi yıl önce sürüldükleri Ramla kentindeki evlerini görmek için özlemle çıktıkları yolculukla başlar. Bu esnada çektikleri sıkıntıları ve önce ilk genç Yasir’in Yahudi yerleşimcinin evlerini ziyaret etmesine izin vermeyip sert tepkisi üzerine yaşadığı ruh halini anlatır. İkinci genç Gıya’nın evlerinin okula dönüştürülmesi, ziyaret esnasında kendini tutamayarak ağladığı sahneleri aktarır. Roman, üçüncü genç Beşir’in, yirmi yıl önceki kendi evlerinin kapısının zilini heyecanla çalmasıyla devam eder. Bu esnada canlanan hatıralarla Roman 1936 yılından başlayarak hem Filistinli Beşir’in ailesinin hem de Bulgaristan’dan İsrail’e göç eden Dalia’nın ailesinin başından geçenleri, siyasi olayları, Beşir ailesinin yurtlarından ve evlerinden sürgüne gönderiliş ve sürgün esnasında yollarda yaşadıkları eziyetleri anlatır. (Tolan, 2009:19 vd) Beşir’in ailesinin yanına dönüşünde yaşadıklarını ve hatıralarını evindeki herkes yaşamak ister, özlemlerini, duygularını, merakla sordukları sorularla teskin etmeye çalışırlar. Romanda bu durum şöyle aktarılır:

Ramallah’ta evlerindeki herkese gezinin her ayrıntısını döndükten sonra anlattı. Herkes Beşiri soru yağmuruna tuttu. Herkes Beşir’in attığı her adımı, her taşa dokunuşunu tekrar anlatmasını istediler. Hala evin güney penceresinden güneş süzülüyor muydu? Kapıdaki sütunlar hala düzgün duruyor muydu? Ön kapı hala zeytin yeşili renginde miydi? Boya dökülüyor muydu? Limon ağacı nasıldı? Güzel görünüyor muydu? Meyvesini getirdin mi? Yapraklarını ovuşturup kokladın mı? Parmakların taze kesilmiş limon gibi koktu mu? Evin taşları nasıldı? Hala güzel ve dokununca sert miydi? (Tolan, 2009:217)

Meşhur Arap şarkıcısı Fiyruz’un kocası ve kocasının kardeşi, “Rahbânî Kardeşler” olarak tanınırlar. Hristiyan oldukları halde, 1967 Savaşında 7 Haziran günü Doğu Kudüs başta olmak üzere tamamının İsrail’in işgaline (Armaoğlu, 1994:254)⁴ uğramasına kayıtsız kalmamışlar, Kudüs’e olan özlemlerini bir gün de olsa oraya döneceklerini, dua, barış ve adalet şehri olan Kudüs’ün İsrail’in işgaliyle bu özelliklerinin sona erdiğini, muhacirler, evsiz, barksız kalan çocuklar için ve orayı savunurken ölen şehitler için ağladıklarını زَهْرَةُ الْمَدَائِنِ / *Şehirlerin çiçeği* şiirinde dile getirmişlerdir. Kudüs düştüğü/işgal edildiği an, sevginin hicret ettiğine ve harbin, dünyanın kalbine vatan kurduğuna edebi bir şekilde dikkat çekmişlerdir. Ayrıca bu şiirlerini besteleyerek sanat musikisi formunda fiyruz icra etmiştir.

زَهْرَةُ الْمَدَائِنِ / *Şehirlerin Çiçeği*

Ey dua şehri!...senin için dua ediyorum.

⁴ İlk defa Yahudiler, iki bin yıldan beri Kudüs’e tekrar sahip oluyorlardı. Osmanlı devletinin 400 yıl elinde tuttuğu kutsal Kudüs’ü Araplar 50 yıldan fazla ellerinde tutamamışlardır. (Armaoğlu, 1994:254)

Ey, yaşamaya en layık olan yer, Ey şehirlerin çiçeği!

Ey Kudüs!... Ey dua şehri!

Dua ediyorum.

Gözlerimiz, her gün seni gözetliyor.

Gözlerimiz, mabetlerin uzun, dar caddesinde dönüp dolaşıyor,

Eski kiliseler, peş peşe duruyor.

Gözler, mescidin hüznüne tanıklık ediyor.

Ey İsrâ gecesi!

Ey semaya giden nebilerin yolu!

Gözlerimiz, her gün seni gözetliyor.

Elbette ben, dua ediyorum.

Mağaradaki çocuk....ve annesi Meryem...İkisi de ağlıyor,

Muhacirler için ağlıyor...Evsiz, yurtsuz çocuklar için. (ağlıyor.)

(Kudüs'ün) girişlerinde seni savunan ve şehit düşenler için ağlıyor.

Barış, şehit oldu...esenliğin yurdunda...Adalet, şehrin girişlerinde kayboldu.

Kudüs düştüğü an,....sevgi gitti.

Harp, dünyanın kalbine vatan kurdu.

Mağaradaki çocuk.... Ve annesi Meryem...İkisi ağlıyor..Ben dua ediyorum.

Parlayan gazap gelecek.....Buna her tarafım inanç dolu.

Parlayan gazap gelecek.....Korku salan atlarla gelecek.

Allah'ın rızası olarak gelecek, gelecek....gelecek.

Şehrimizin kapısı asla kilitlenmeyecek...Ben dua için gideceğim.

Kapıları çalacağım, kapıları açacağım.

Sen ey Ürdün nehri, kutsal suyla yüzümü yıkayacaksın.

Sen ey Ürdün nehri, zalimin ayak izini yok edeceksin.

Parlayan gazap gelecek.....Korku salan atlarla gelecek

Kuvvetin yüzü, hezimete uğrayacak.

Ev bizim... Kudüs bizim.

Kudüs'ün güzelliğini ellerimizle döndüreceğiz.

Ellerimizle Kudüs'e barış gelecek. (Cân, 1987:255-256)

Şiirde aynı zamanda Kudüs'e tekrar nasıl dönüleceğinin ipuçları şu ifadelerle verilmektedir: "Parlayan gazap gelecek" "Buna her tarafım inanç dolu", "Korku salan atlarla gelecek" "Kudüs'ün güzelliğini ellerimizle döndüreceğiz". "Ellerimizle Kudüs'e barış gelecek." Şiirdeki "Korku salan atlar" ve "eller", mücadele ve kuvveti sembolize eder. Sonuç olarak Rahbânî Kardeşler, güçlenerek, her bakımdan hazırlık yaparak Kudüs'e dönüşün gerçekleşeceğine inançlarını dile getirirler. Gassan Kenefânî ülkesine özlemin bitip, dönüşün nasıl gerçekleşeceğini "*Ummu Sa'd/Sa'd'ın Annesi*" adlı romanıyla dile getirmiştir. Romanın kahramanı "*Ummu Sa'd*" acıların, sıkıntıların, anasıdır. Ülkesi işgale uğramış evinden diyarından zorla çıkarılmış, sürgünde kamplarda yaşayan bir annedir. O, oğlunun belli yaşa gelmesinden sonra, vatanının kurtulması için mücadeleye katılımını sevinçle karşılar. Ama bu arada anneliğin verdiği merhameti de açık bir şekilde dile getirir. Oğlu dağda mücadele ederken ne yiyip ne içtiğini de düşünmektedir. Amcasının oğlu ile yaptığı konuşmada ona şöyle der:

- Ona yemek de verirler mi?

-Doyacak kadar. ...

-... Ey annesinin iki gözünün nuru! Bir yakın olsaydı, ellerimle yaptığım yemekleri her gün ona taşımayı çok isterdim.

-Arkadaşları nasıl yiyorsa o da öyle yer.(Gassân, 2004: 28)

Yine Romanda anne olarak Ummü Sa'd, amcasının oğlundan "komutanına Sa'd'ı gözetmesi ricasının" ulaştırmasını ister.

-Acaba sen komutanına "Sa'd'ı gözetmesini rica edebilir misin?" Yine "Sa 'd'ı gözet, Allah seni ve evlatlarını korusun" diyebilir misin? .(Gassân, 2004: 29)

1.4. Göçmenlerin Psikolojik Durumları

Göçmenlerin yaşadıkları psikolojik durumlarını mehcer edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan İlyâ Ebûmâzî'nin bir şiirinden hareketle örneklendirmeye çalışalım. O, Lübnan'dan Amerika'ya göç eder. Memleketinden uzak bir diyara nasıl, niçin geldiğini bir türlü anlamlandıramaz. Yaşadığı yerde psikolojik sıkıntılar çeker. Bunu serbest vezinle kaleme aldığı ve (لست أدري) *Anlamıyorum/Anlar değilim* temasını işlediği (الطاليسم)/Tılsımlar adlı şiirinde dile getirir. Amerika'ya nereden ve nasıl geldiğini, nasıl yol bulduğunu, hür mü, köle mi olduğunu, hayat ona mı hükmediyor yoksa o hayata mı hükmediyor gibi sorulara cevap arar. Şiirinden bir bölümü şöyledir:

الطَّلَامِيس

جِئْتُ لَا أَعْلَمُ مِنْ أَيْنَ وَلَكِنِّي أَتَيْتُ

وَلَقَدْ أَبْصَرْتُ قُدَّامِي طَرِيقًا فَمَسَّيْتُ

وَسَأَلْتَنِي مَا شِئْنَا إِنْ شِئْتُ هَذَا أَمْ أَيْتُ

كَيْفَ جِئْتُ؟ كَيْفَ أَبْصَرْتُ طَرِيقِي؟

لَسْتُ إِذْرِي!

Tılsımlar

Nerden geldim? Bilmiyorum. Ama geldim.

Önümde bir yol gördüm ve hemen yürüdüm.

Bunu istesem de istemesem de yürüyeceğim.

Nasıl geldim? Yolumu nasıl gördüm?

Anlamak istiyorum ama...

Anlamıyorum!

أَجْدِيدُ أَمْ قَلِيمٌ أَنَا فِي هَذَا الْوُجُودِ

هَلْ أَنَا حُرٌّ طَلِيقٌ أَمْ أَسِيرٌ فِي الْقُبُودِ

هَلْ أَنَا قَائِدٌ نَفْسِي فِي خِيَانِي أَمْ مَغْمُودٌ

أَتَمَكِّي أَيْ أَذْرِي وَلَكِنْ...

لَسْتُ إِذْرِي!

Ben bu varlıkta yeni miyim eski mi?

Hür müyüm yoksa prangalar içinde esir miyim?

Hayatımda kendimi idare eden miyim yoksa yönetilen miyim?

Anlamak istiyorum ama...

Anlamıyorum! (İlyâ, trs: 191)

Göç ettiği Kuzey Amerika’da çektiği sıkıntı ve dertlerini dile getiren, içinde yaşadığı şartlara ve durumlara boyun eğen bir diğer şair Mihâil Nuayme’dir. O şöyle der:

أَطْلَقْتُ قَلْبِي *** عِنْدَ الْغُرُوبِ

لِيَسْتَلِيَ *** مَعَ الْقُلُوبِ

فَعَادَ قَلْبِي *** بَعْدَ الْغُرُوبِ

يَشْكُو إِلَيَّ *** ثِقَلُ كُرُوبِي

Güneş batımında kalbimi serbest bırakıverdim.

(Diğer)kalplerle beraber oyalansın diye.

Kalbim güneşin batışından sonra,

Kederlerimin ağırlığını, bana anlatmak üzere geri döndü.

أَرْسَلْتُ طَرِيقَ *** بَيْنَ النُّجُومِ

وَقُلْتُ عَلَيَّ *** أَنْسَى هُمُومِي

فَطَافَ طَرِيقَ *** بَيْنَ النُّجُومِ

وَلَمْ يُشَاهِدْ *** سِوَى غُيُومِي

Yıldızlara bir göz attım,

Kendime dertlerimi unut, dedim.

Yıldızların arasında göz gezdirdim,

Bulutlu ruhumdan başka, bir şey görmedim. (Mihâil, trs:65; Sâbir, 1993: 20)

2. Göçlerin Görsel Sanatlara Yansıması

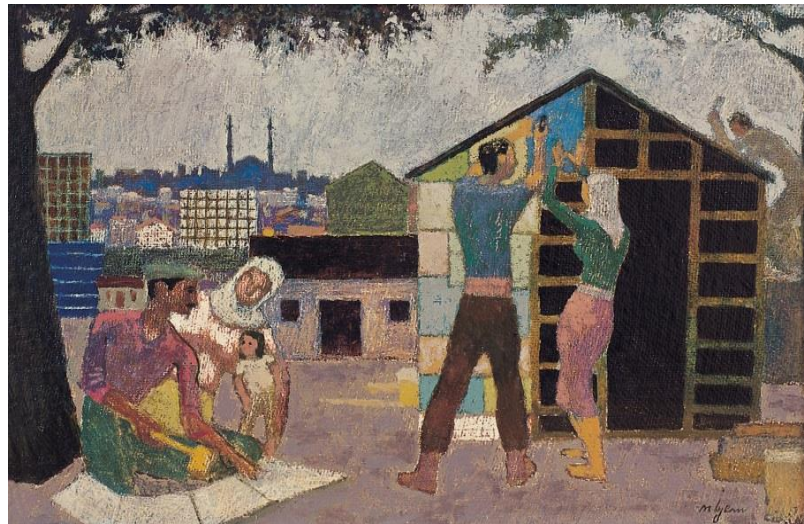
Nereye, nasıl, hangi şartlarda ulaşılacağı da genellikle belli olmayan, kulaktan duyma bilgilerle canını kurtarmak veya daha iyi hayat şartları bulabilmek için çıkılan göç yolculukları, değişik istenmeyen neticelerle de sonuçlanabilmektedir. Böyle sıkıntılı göçlerin, insan üzerindeki dramatik manzaraları, ilk dönemlerde fotoğrafçılık sanatı yaygın olmadığı için resim sanatının önemli bir konusu olmuştur. Sanatçılar toplum gerçeklerini yorumlayan resimler üretmeye çalışmıştır. Değişik sebeplerden meydana gelen göçler başta anne olarak kadını ve çocuğu oldukça etkilemiş ve zor durumda bırakmıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda yansıtılmaya çalışılmıştır.

Resim 1, Pakize Daban, “Kadın ve Çocuk”, 2017, tuval üzerine karışık teknik, 90x110 cm.

Çağdaş Türk resim sanatı da özellikle 1950'li yıllardan itibaren göç teması üzerinde sıkça durmuştur. 1940'lı yılların başında 'Yeniler' adıyla kurulan oluşum, kentleşmenin doğurduğu sonuçları, çalışanların hayatlarına odaklanarak anlatır. Bu sanatçılar arasında yer alan Nuri İyem, "İstanbul ve çevresinin gecekondu kadınlarını, köyden kente göçmüş yeni hayatın güçlüklerine katlanan insanlarını konu olarak seçmiştir." (Arısoy, 2012:7) Bu bağlamda birçok olay ve sorun, çağdaş Türk resim sanatında yerini almış ve Nuri İyem, Nedim Günsür, gibi ressamlar göç olgusunu doğrudan ve dolaylı olarak resimlerinde ele almışlardır. Mesela Nuri İyem'in aşağıdaki tablosu buna güzel bir örnek oluşturur. Burada kırsaldan şehre göçün ilk anlarında insanların sığınma ve barınma ihtiyacını karşılamak için yaptıkları çabalar ve bu esnada kadın olarak anne ve çocuğun durumuna dikkat çekilmektedir.

Resim 2: Nuri İyem, “Göç”, 1976, duralit üzerine yağlıboya, 45X30 cm.

Göç konusunu eserlerinde ele alan bir diğer sanatçı ise Nedim Günsür'dür. 'Gurbetçiler, Göç,' gibi pek çok resminde göç temasına yoğunlaşmıştır. Aşağıdaki tablosu da bunlardan sadece birtanesidir.

Resim 3: Nedim Günsür, "Gurbetçiler", 1965, Ayşe-Mahmut Özgener Koleksiyonu

Göçmenlerin yolculukları boyunca karşılaştıkları olumsuz durumlar yine sinema, tiyatro, müzik özellikle de türküler başta olmak üzere diğer sanat dallarına da yansımıştır. Göçmenlerin çektiği sıkıntılardan denizde boğulma, feryat eden çocuklar, annelerinin çaresizliği, cansız bedenler gibi değişik görseller hafızalarda hep canlı kalmış ve insanlara insanlığını hatırlatan sanat objeleri olmuştur. Özellikle son senelerde Suriyeli göçmenlerin 2014 den itibaren çıktıkları göç yolculukları ve bu esnada yaşanan olumsuzluklarla ilgili görsel sanatın ortaya koyduğu dramatik görüntüler söz konusudur. Bu bağlamda Ege denizi kıyısına cesedi vuran Aylan bebek başta olmak üzere pek çok çocuk göçmen, insanların vicdanlarını derinden etkilemiştir.

Bunun yanında fotoğrafçılık sanatının da göçlerin ve diğer olumsuzlukların aktarılması ve yansıtılmasında önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Mesela "Savaş fotoğrafçısı olan Kevin Carter'in, 1994 yılında Sudan'da Birleşmiş Milletler gıda dağıtım yerine ulaşmaya çalışan bir çocuk ve arkasında onun ölmesini bekleyen akbabalı fotoğrafı, kitle iletişim araçları ile tüm dünyada yayılması ve ardından vicdanları derinden etkilemesi, uluslararası toplumu harekete geçirmiştir. Bu fotoğraf toplumsal uyanış ve duyarlılığın oluşturulmasını sağlayan simgelerden biri haline de gelmiştir." (Koca, 2017:1941)

Görsel sanatların başında gelen filimlerin de insan üzerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta bu etkileri bir ömür boyu bile sürebilmektedir. Bu bağlamda yönetmenler de göç olgusuna kayıtsız kalmamışlardır. Özellikle yaşadıkları veya daha önceki dönemlerde ülkemizde gerçekleşen göçleri konu alan filimleri beyaz peydeye yansıtmışlardır. 1950li yıllardan sonra bu alanda filmler yapılmaya başlamıştır.

1950 yılından sonra çekilen filimlerin en önemlileri şöyle özetlenebilir: *Göçmen Çocuğu* (Yönetmen: Suavi Tedü, 1952), *Şehirdeki Yabancı* (Yönetmen: Halit Refiğ, 1962), *Anadolu Çocuğu* (Yönetmen: Osman Fahir Seden, 1964), *Gurbet Kuşları* (Yönetmen: Halit Refiğ, 1964), *Bitmeyen Yol* (Yönetmen: Duygu Sağıroğlu, 1965), *Altın Şehir* (Yönetmen: Orhan Elmas, 1965), *Mülteci Göçmen Mehmet* (Yönetmen: Kayahan Arıkan, 1969), *Dönüş* (Yönetmen: Türkan Şoray, 1972), *Köyden İndim Şehire* (Yönetmen: Ertem Eğilmez, 1974),

Kara Kafa (Yönetmen: Korhan Yurtsever, 1979), *Gurbetçi Şaban* (Yönetmen: Kartal Tibet, 1985), *Sahte Cennete Veda* (Yönetmen: Tevfik Başer, 1988), *Kısa ve Acısız* (Yönetmen: Fatih Akın, 1998), *Uzak* (Yönetmen: Nuri Bilge Ceylan, 2002), *Atlı Karınca* (Yönetmen: İlksen Başarı, 2010). (Akkoyun, 2017: 2012-2017)

Yukarıda yönetmenleriyle verilen filimler, göç olgusunu konu edip yapılış nedenleri, göçler esnasında ve sonrasında göçmenlerin çektikleri değişik sıkıntıları yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

İnsanları oldukça çok etkileyen göçler, ifade edelim ki, değinmeden geçemeyeceğimiz sanatın bir diğer dalı olan şarkı ve türkülere bile konu olmuştur. Bu bağlamda Avşar Türklerinden olan Ozan Dadaloğlu, bulunduğu ilden göçünü şöyle dile gelmiştir:

Kalktı göç eyledi Avşar elleri

Ağır ağır giden eller bizimdir

Arap atlar yakın eder ırağı

Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıncımız Kirman'ı

Taşa geçer mızrağımın temreni

Hakkımızda devlet etmiş fermanı

Ferman padişahın, dağlar bizimdir

(Rept. Nu: 208 Kaydeden Kişi Muharrem Ertaş, Avşar Bozlağı - Kırşehir) (Vural, 2017:2005)

Görüldüğü üzere göçlerin insan hayatındaki etkisi sanat dallarından tablolara, fotoğraflara yansımış, filimler sahneye konulmuş hatta türkülere bile konu olmuştur.

Sonuç

Arapçada göç, hicret kelimesi ile ifade edilmektedir. Göç insanların değişik nedenlerle bulunduğu yerden başka yerlere intikaline denir.

Tarih boyunca pek çok değişik nedenlerden dolayı göçler olmuştur. En önemli göçler dünyanın kalbi mesabesindeki orta doğuda yaşanmıştır. Birinci Dünya savaşı öncesi İngiltere ve Fransa Osmanlı Devletinin otoritesini sona erdirmeye planları çerçevesinde bölgeyi işgale girişimleriyle göç hareketleri de başlamıştır. Özellikle İngiltere ve ABD, İsrail'in bölgeye yerleşmesine göz yumarak BM aldığı kararların uygulanmaması ve sonrasında Filistin'in işgaliyle göçler hızlanmıştır. İşte bu noktadan hareketle Irak, Suriye, Lübnan daha sonra da Filistin'den sürülen insanlar, çektikleri zulümler, kendi vatanlarına olan özlem, sevgi ve hasretleri Arap edebiyatında konu bakımından yeni bir tür ve akım olan Mehcer Edebiyatını doğurmuştur. Muhacirler arasındaki edebiyatçılar, göç ettikleri ülkelerde bu konuları ele alan başta gazeteler,

dergiler, kitaplar ve divanlar yayımlamaya başlamıştır. Diğer taraftan pek çok kalıbı ve kuralı olan klasik Arap şiiri bir tarafa bırakılarak, serbest vezinli şiirler, bu edebiyat akımının tercihi olmuştur.

Şurası bir gerçektir ki, vatanından atılan veya uzaklaşan muhacirler vatansız olmanın hüsrânı, ona olan özlem, bulundukları ülkelerde çektikleri yalnızlık ve gariplik hisleriyle yüklüdürler. Bu nedenle her türlü olumsuzlukları, duygu ve düşünceleri edebi türlerle dile getirme, onlar arasında diğer insanlara oranla daha fazla kendini göstermektedir.

Özellikle Filistin dramı, vatansızlığın ve ona özlemin, göçlerin, eziyetlerin ileri düzeyde edebiyata yansımalarına sebep olmuştur denilebilir. Bu bağlamda Filistinli edebiyatçı Gassan Kenefânî yazdığı hikâye ve romanlarıyla göçmen ve mültecilerin/sığınmacıların vatanlarına olan hasretini, muhacir olarak çektikleri sıkıntıları, duygularını dile getirmiştir. Sadece muhacir edebiyatçılar değil, bazı batılı yazarlar da özellikle Filistin'in işgali, halkına yapılan zulümleri, göçleri ve yaşanan olayları ele alan kitap ve romanlar yazmışlardır. *Limon Ağacı* adlı kitabıyla Sandy Tolan sadece bunlardan birisidir.

Bedr Şakir es-Seyyâb “Yağmurun Türküsü” adlı şiirinde işgale uğrayan, manda yönetimindeki ülkesinin çektiği sıkıntıları, insanların göç ederken Basra körfezindeki boğuluşlarını yağmurla sembolize ederek anlatmıştır. Mahmud Dervîş, “*Ben Yusuf Ey Babam!*” adlı şiirinde, Hz. Yakup'un diğer oğullarının, Hz. Yusuf'u kıskanmaları, dışlamaları, eziyetleri, elindeki varlığına göz dikmelerine telmihte bulunmuş, Hz. Yusuf'la Filistin halkını sembolize etmiştir.

Rahbânî Kardeşler, işgal altındaki Kudüs'e olan özlemlerini mutlaka bir gün oraya döneceklerini *Şehirlerin çiçeği* adlı şiirleriyle dile getirmişlerdir.

Diğer taraftan görsel sanatların yansıtımlarıyla insanlık, göçleri ve esnasında yaşanan dramları görebilmiş ve farkına varmıştır. Ancak güçlü devletlerin özellikle doğal zenginlikleri göz kamaştıran fakir veya stratejik ülkeleri işgali ve zulmü ile göçlerin devam edebileceği de bir gerçektir. Dolayısıyla çekilen sıkıntı ve dramların geleceğe görsel sanatlarla yansıtılması; ibret alınması, vicdanlarda yer bulması, toplumsal uyanış ve duyarlılığın oluşması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda sanatçılar toplum gerçeklerini yorumlayan resimler üretmeye çalışmıştır. Değişik sebeplerden meydana gelen göçler başta anne olarak kadını ve çocuğu oldukça etkilemiş ve zor durumda bırakmıştır. Bu durumların yansımalarından bazılarını dikkat çekmek için örnek tablolara da makalede yer verilmiştir.

Göçmenlerin denizlerde boğulmaları, çocukların feryatları, annelerinin çaresizliği, cansız bedenler gibi değişik görseller hafızalarda yer etmek suretiyle insanlara insanlığını hatırlatan sanat objeleri olmaya devam edecektir.

Kaynaklar

- Akkoyun, T, (2017) “Tarih Bilimi Açısından Türk Sinamasında Göç Unsuru”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, s. 2009-2022.
- Arısoy D.-Altınkurt L. (2012)“Türk Resminde Kent” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*, Sayı:33, (Kasım-Aralık 2012), Celalabat–Kırgızistan: İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız–Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://www.akademikbakis.org/eskisine/33/13.pdf>. 29 mayıs 2018. s. 1-18

- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Avci, N. (1997). “el-Vechu’l-Hakıkiyyu li Edebi’l-Mehcer” *el-Mecelletu’z-Zehrâ el-Camiatu’l-Urduniyye*, S. 1997/II Amman, s. 29 vd.
- Bedr Ş. (1960), *Divan*, Beyrut, Dâru Mecelleti Şi’r.
- Cân Aliksân, (1987). *er-Rahbanıyyûn ve Fîrûz*, Beyrut: Dar’ut-Talas.
- Ceviz, N.- Kenan D., Nevzat H. Y. (2004). *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara: Ankara Okulu.
- Dayf, Ş. (1959). *Dirâsâtun fi’ş-Şi’ri’l-Arabiyyi’l-Muâsır*, Kahire, Dâru’l-Mârif.
- Derviş, M. (1994) *Dîvânü Mahmûd Dervîş*, Beyrut: Dâru’l-Adve.
- el-Fîrûzâbâdî, (1995) *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Dâru’l-Fikr, Beyrut.
- Gassân, K. (1980). *Âidun Îlâ Hayfâ*, Beyrut: Muessesetu’l-Ebhâsi’l-Arabî.
- (2004). *Ummu Sa’d*, Beyrut: Muessesetu’l-Ebhâsi’l-Arabiyye.
- Hannâ, F. (2003). *el-Mûcezz fî’l-Edebi’l-Arabî ve Târîhihi*, Beyrut: Dâru’l-Cîl.
- Hartmann, M. (1987). “Irak”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, VI, 674-679
- Ilan Pappé, (2007). *Modern Filistin Tarihi*, Ter. Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- İbn Manzûr, (1994). *Lisânu’l-Arab*, Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- İlyâ Ebûmâzî, (trs). *Divân İlyâ Ebûmâzî*, Beyrut: Dâru’l-Avde.
- Jacob M. L. (2002). *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20.Yüzyıl)*, Ter. Bedrettin Aytaç, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Kazan, R. (2015) “Arap Edebiyatında Serbest Şiirin İlk Örneklerinden: Bedr Şâkir es-Seyyâb’ın ‘Unşûdetu’l-Matar/Yağmurun Türküsü’ Adlı Şiiri”, *SDÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* Isparta: Sayı: 34, s.47-74.
- Koca, M. (2017). “Savaş, Göç ve Mülteci Krizi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, s.1941-1949.
- Mihâil Nuayme, (trs), *Hemsu’l-Cufûn*, Beyrut: Muessesetu Nevfel.
- Nazmî, Abdulbedî, (trs). *Edebu’l-Mehcer Beyne Asaleti’ş-Şarkı ve Fikri’l-Garb*, Byy: Dâru’l-Fikri’l-Arabî.
- Sâbir, Abdu’d-Dâyim, (1993). *Edebu’l-Mehcer*, Kahire: Dâru’l-Mârif.
- Şirin, V. (2010). *Tarih Yazıları*, İstanbul: Uyanış Yayınevi.
- Tolan, S. (2009). *Limon Ağacı*, Ter. Özkan Özdem, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Vural, T. (2017) “*Türkülerde Göç Algısı*”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, s. 2003-2008.
- William L. C. (2004). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Ter. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Yazıcı, H. (2002). *Göç Edebiyatı*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zevzenî, Ebû Abdullah Huseyn b. Ahmed, (1993). *Şerhu’l-Muallakâti’s-Sebi’*, Tah. Dâru’l-Âlemiyye Komisyonu Beyrut: Dâru’l-Âlemiyye.
- ez-Zu’bî, A. (1994). *İşkâliyyetu’l-Mevt fî’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye ve’l-Garbiyye*, İrbid-Ürdün: Mektebetu’l-Kettânî.